

Till minnet av en hävdatecknare

Ur boken *Kvinnor Präster Torpare Bönder*
Utgiven 1962 av Sven Rydstrand

Den bekante bohuslänske fornforskaren och hävdatecknaren Axel Emanuel Holmberg blev prästvigd i Uppsala i maj 1840. Därefter skickades han till Naverstad i Bullaren, där han verkade som pastorsadjunkt, tills han i början av år 1841 förflyttades till Bro, där han under en stor del av det året var adjunkt hos kontraktsprosten och riddaren C. A. Thudén. I många biografier över Holmberg, bl.a. i *Nordisk Familjebok*, uppges, att han tjänstgjort som präst endast i Bullaren, men detta är inte riktigt. Han tjänstgjorde på flera ställen i Bohuslän, bl.a. på Tjörn och i Hjärtum, innan han i början på 1850-talet begärde tjänstefrihet och flyttade till Stockholm, där han dog i juni år 1861. Holmberg var dock sällan att finna, där han mantalsskrivits. Särskilt mycket lär han ha uppehållit sig i Bro socken på Stångenäset, vilket uppges ha berott på en kärlekshistoria, varpå dock inga belägg finns. Holmberg förblev emellertid ogift under hela sitt liv.

Hävdatecknaren Axel Em. Holmberg, född i Stockholm 24/4 1817, död där 6/6 1861. Prästvigd 2/5 1840. Han var blott 24 då han skrev Bohusläns historia.
Målning av J A Wetterberg, Gripsholm
Foto SPA

Prästgården i Bro där Holmberg bodde.

Under denna sin tid i Bro lär Holmberg ha arbetat intensivt på sin stora bok "**Bohusläns historia och beskrivning**", vars första del utkom redan år 1842, då han fått transport till Tjörn. Särskilt har en stor del av forskningsarbetet för boken bedrivits under Naverstads- och Brotiden. Kanhända det mesta har skrivits i Bro. Av prosten Thudén fick nämligen Holmberg hjälp med arbetet på många sätt. Ty prosten var en rätt stor kännare av det gamla Bohuslän.

Han lär också ha antecknat en hel del om landskapets historia i yngre år, men han lät aldrig något utkomma i tryck.

Holmberg själv var ju ingen bohusläning. Född i Stockholm år 1817, hade han växt upp i Grimeton i Halland, och blott en kort tid, då han var inspektor på Ströms säteri i Hjärtum, hade han gjort bekantskap med bohusläningarna. Det är därför ganska förvånande, att han redan under sitt första prästår hade ett så stort intresse för landskapet och så utomordentliga kunskaper om dess folk och historia, att han själv kunde börja skriva därom på ett för den tiden så ypperligt sätt. Lika förvånande är, att han redan då hade hunnit med att besöka alla socknar och samla in så många fornsaker. Tar man måne så mycket fel, då man gissar att prosten Thudén bidragit till Holmbergs arbete med betydligt mera än som hittills är känt. En grundlig undersökning härom skulle kanske – om den nu är möjlig – kunna kasta något ljus över förhållandena.

Holmberg betygar ju i första delen av sitt arbete sin tacksamhet mot prosten Thudén för dennes bistånd, men han nämner inte, vari hjälpen bestått. Åtminstone i skildringen av Stångenäs härad märker man dock tydligt att det är Thudéns åsikter, som föres fram. Detta gäller t.ex. omdömet om befolkningen i häradet, och när det talas föraktfullt om Lysekils kyrkas nya höga torn. Ingen hade varit mera emot ett kyrktornsbygge i Lysekil än prosten Thudén, som istället velat bygga en skola i staden, ett bygge, som i hans tycke varit mycket mera nyttigt.

Holmbergs egen forskarhåg och arbetsförmåga fanns det dock synbarligen inget fel på. Nattn och dag, närhelst han hade en ledig stund, sprang han omkring ute i markerna och letade efter fornminnen. När han ville finna stenåldersverktyg, följde han bönderna ute på åkrarna, då de plöjde och harvade. Han hittade också rätt mycket, ty hans samling av fornsaker lär ha varit en av de förnämsta i vårt land på den tiden. Han var den förste, som upptäckte en

stenåldersboplats. Den var belägen på Tjörn. I en skalbank på Röe gård i Bro socken hittade han år 1843 några människoskelett, som kom att få mycket stort värde för den vetenskapliga forskningen. Holmberg kunde nämligen konstatera, att dessa människor inte blivit nedgrävda i skalgruset utan hade förts dit en gång då skalgrusbanken bildades. "Stångenäsfyndet" har sedan i mer än hundra år sysselsatt de lärda forskarna. Fyndet gjordes vid torpet Dammen under Röe.

"Prästtrappan" leder från Naverstads kyrka till Bullarsjön och är byggd på 1840-talet av pastorsadjunkten Axel Em. Holmberg och hans läsbarn. Den är värd att bevaras undan förgängelsen, men den får nu förfalla allt mer och mer.

Givetvis intresserade sig Holmberg även mycket för de fasta fornlämningarna. Han var flitig att undersöka, anteckna och beskriva. Bl.a. upptäckte han en mängd hällristningar både i Bro och i Tanum. Ofta var de dolda under tjocka lager av jord. Hade han haft mera tid på sig, skulle han säkert funnit ännu flera. Nu blev många av de återstående inte funna förrän hundra år efter Holmberg, och då hade en del säkerligen blivit förstörda genom stenhuggeriet. Men Holmberg ritade av dem han fann, och dessa teckningar, som finns utgivna under titeln "Skandinaviens hällristningar", är ännu i dag värdefulla.

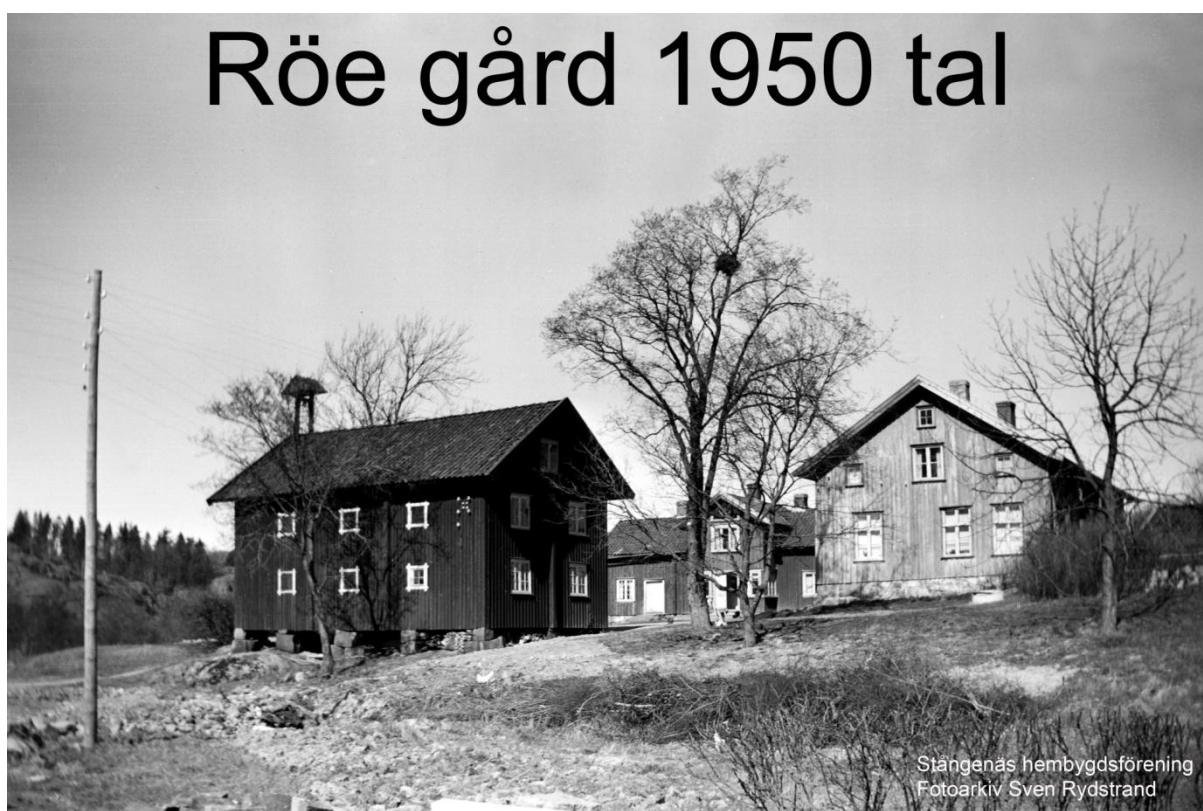
Till de gamla sagorna och sägnerna var Holmberg mera skeptiskt inställd. Den folkliga traditionen hade han inte så stort förtroende för. Detta är dock mycket att beklaga. Han hade väl inte tid, men om han satt i gång med en insamling av folkligt material i likhet med den, som bonden Olaus Olsson i Bräcke på Tjörn fullbordade ungefär ett sekel

senare, vilket utomordentligt resultat skulle han då inte ha kommit till med den energi och uthållighet, som han hade. Vi hade då fått veta mycket, som nu är för alltid förlorat.

Det har berättats, att när Holmberg ute i markerna ägnade sig åt sitt forskningsarbete, brydde han sig föga om väder och vind. Genomblöt låg han ofta under regnvädersdagar och grävde i de gamla gravarna eller plockade sten i de stora rösen på bergen. Det är klart, att han redan då grundlade den sjukdom, som alltför tidigt skulle ända hans liv. Men han gick så helt upp i sin forskargärning, att han inte ansåg sig ha tid till att tänka på något annat. Dock predikade han utmärkt på söndagarna, säges det. Han behövde aldrig några långa förberedelser för en predikan. Ofta extemporerade han på predikstolen. Men rädd var han inte för att säga ifrån till sin åhörare, då han tyckte, att de inte levde rättskaffens.

Ett minne från Holmbergs tid i Bro är den s.k. "**Ryssiska fonden**", ett belopp på några hundra kronor, varav räntan årligen utdelas till den äldste soldaten i socknen. Under sin vistelse i Bro satte nämligen Holmberg i gång med en insamling av penningar till förmån för en gammal soldat på Herrenäset vid namn Ryss. Denne, som f.ö. lär ha varit en ganska originell person och bl.a. intensiv kvinnohatare, hade haft en liten stuga, men till följd av olyckliga omständigheter hade han fått lämna densamma till sina fordringsägare. Ryss var nämligen en snäll man, och därför blev han lurad av elakt folk.

Holmberg lyckades rädda stugan åt soldaten Ryss genom sin insamling. Uppropet till densamma undertecknade han med orden: "**Skänk en slant till den gamle kvinnohataren!**" Av de influtna medlen bildades en fond, varav Ryss fick årliga bidrag, så länge han levde. När han dog år 1854, fanns det fortfarande några hundra kronor kvar. Härav får ännu i dag den äldste soldaten i socknen en årlig påminnelse om Holmbergs omtanke och hjälpsamhet mot sina medmänniskor.

Gården Röe, där Holmberg fann det s.k Stängenäskraniet

För övrigt har det berättats från flera håll i Bohuslän, att Holmberg alltid var mycket hjälpsam och aldrig frågade efter någon bekvämlighet för egen del. När han kom ut till de gamla fattiga människorna som bodde ute i sina små stugor, gav han dem ofta sina sista slantar, ehuru han ju ofta själv hade det ganska dåligt ställt i ekonomiskt avseende. Det fattiga folket tyckte därför alltid bra om honom, men de förmögna var han inte alltid god vän med. På hans tid var det ju inte något vidare bevänt med fattigvården, och det var överhuvudtaget mycket omodernt att hysa förbarmande med de lottlösa. Därför att Holmberg ömmade för dessa och gärna ville påpeka de förmögna och ansedda klassernas fel och brister, stod han inte så värst högt i gunst hos de ledande. Men det var dock en sak, som han inte bekymrade sig mycket för. Nog var han i mycket en originell person, och givetvis uppdiiktades det många historier om

honom, men när folk säger, att han var en genomgod människa, då vill man gärna tro det, och det finns ju också en hel del bevis för den saken.

Holmberg var alltid en glad och skämtsam person, och hans skämtlynne kunde inte sällan ta sig uttryck även i hans kyrkliga arbete. Sålunda berättas det, att han ofta under husförhör och dylikt brukade skämta med de förmögna bönderna om deras okunnighet. En gång frågade han t.ex. i Bro kyrka en bonde efter förklaringen till den tredje artikeln. Den kunde dock bonden inte komma ihåg utan stod där stum. Då började Holmberg själv att läsa de första orden för att hjälpa bonden på traven: *"Jag tror, att jag icke av mitt eget förnuft kan . . ."*. Bonden hörde emellertid fel och sade: *"Jag tror, att jag icke har mitt eget förnuft!"* Där stannade bonden och kunde inte komma längre i texten, varför Holmberg ironiskt utbrast: *"Det tror jag också, att du inte har!"* Efter den repliken blev det allmän munterhet bland kyrkfolket. Den okunnige bonden, som dock i övrigt var en ansedd och förmögen man, fick skämmas, och härigenom ansåg sig Holmberg ha gjort en god gärning, kan man förmoda.

Det gamla prästgårdshuset i Bro, en byggnad från 1700-talets början, där Axel Emanuel Holmberg bodde, då han arbetade med sin bohuslänska historia, står ännu kvar. I dess små kamrar har också under tidernas lopp många andra lärda män bott under kortare perioder. Där vistades t.ex. i sin ungdom en annan bohuslänsk historieskrivare, nämligen Johannes Oedman, vars styvfader, kontraktsprosten Andreas Bornander, var kyrkoherde i Bro under åren 1703–1750. Även tänkaren och filosofen Pontus Wikner har tillbringat många av sina ungdomsdagar i denna gamla minnesrika prästgård.